

T A H S İ N Ö Z

(1887 — 1973)

Prof. Dr. SEMAVİ EYİCE

Türk Tarih Kurumu üyesi, Topkapı Sarayı Müzesinin eski müdürü Tahsin Öz, 20 Eylül 1973 günü aramızdan ayrıldı¹. Türk müzelerine, bilhassa Topkapı Sarayı Müzesine büyük hizmeti geçen, yayınladığı halka hitap eden yazıları ile Türk sanat tarihinin geniş ölçüde tanıtılmasında gayretleri inkâr edilemeyen Tahsin Öz, bilhassa Türk sanatının süsleme ve küçük sanatlar olarak adlandırdığımız kollarındaki çalışmaları ile de tanınmıştı. Nihayet o, uzun yıllar üyesi bulunduğu ve bir süre başkanlığını yaptığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu dolayısıyla bütün yurdun her çeşit eski eseri ile yakından ilgilenmek imkânını da elde etmişti. Bu yazımızda, esas yetişmesi dışında olarak Türk sanatına bağlanan ve Türk Sanat tarihinin yurdumuzda doğmasına, gelişmesine yardımcı olan T. Öz'ün kısa hayat hikâyesini² ve çalışmalarını özetlemeğe gayret edecek, bu vesile ile başlıca yayınlarını da bir bibliyografya denemesi halinde bu yazımızın sonunda derleyeceğiz³.

¹ T. Öz'ün ölümü üzerine basınıımızda sadece şu iki yazının yayımlandığını tesbit edebildik: Bedi Şehsuvaroğlu, *Cumhuriyet devri müzecilerinin pâri: Tahsin Öz* (1887-1973), "Tercüman" gazetesi, 24 Eylül 1973; sayı 4318; Erdem Yücel, *Tahsin Öz'ün hatırası*, "Türk Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni" sayı 41/320 (Ocak-Mart 1974) s. 17-20, üç resim ile. Bunların dışında daha başka yazıların olup olmadığı hususu bilgimiz dışındadır.

² Bize T. Öz'ün hayatı ve yayınları hakkında bazı notlar ile birkaç resmini veren oğlu Yük. Mim. İlban Öz'e teşekkürü bir borç bilirim.

³ Tahsin Öz'ün bibliyografyası Ankara Üniversitesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi asistanlarından Dr. Mahmut Şakiroğlu tarafından düzenlenmiş ve tarafımızdan da bazı eklemeler yapılarak bu listenin imkân olduğu kadar eksiksiz olmasına çalışılmıştır. Bu bibliyografya yazımızın sonunda yer almaktadır.

I

HAYATI VE GÖREVLERİ

Esas âile lâkabı Kadioğlu olan Tahsin Şükrü, Mehmed Şükrü Bey ile Hüsnîye Hanımın oğlu olarak İstanbul'da 18 Mart 1303 (1887)'de doğmuştur. İlk tahsilini Fatih Çarşambası'ndaki Benlizade sıbyan mektebinde yapmıştır. Konuşmalarında, Çarşamba - Fethiye semtlerinde büyüdüğünü anlatır ve burada uzun yıllardır boş ve harap bir halde duran, eski bir kiliseden çevrilme Hıramî Ahmed Paşa mescidinin, eski mahallesinin bir hatırasını yaşatmak için ihya edilmesini temenni ettiğini açıklardı. Son yıllarda bu isteğini gerçekleştirebilme imkânını elde edebilmiş ve bu çok harap mescid ihya edilerek yeniden namaza açılmıştır. Uzun yıllar Bartın'da ortaokul olarak kullanılan, bu kasabanın varlıklı Rum iş adamlarından Bodosaki'nin ahşap konağının, artık çok harap olduğu için, yıktırılması konusu Anıtlar Yüksek Kurulu'na geldiğinde, Tahsin Öz, içinde bulunduğumuz yüzyılın başlarında, babasının bu konağın sahibi Bodosaki ile iş yaptığını anlatmıştı. Tahsin Şükrü, orta öğrenimini, 9 teşrinievvel 1317'de girdiği Vefa Mülkiye İdadisinde sürdürmüş, 10 eylül 1328'de de Darülfunun'un Hukuk Fakültesine kaydını yaptırmıştır. Ancak burada öğrenimini bitirip bitirmediğini kesin olarak tesbit edemedik. Daha önce, Maarif Nezareti evrak kalemine ufak bir memur olarak giren Tahsin Şükrü, burada 20 temmuz 1320 (= 1903')den itibaren çalışmağa başlamış, 1 mart 1323 (= 1907)'den itibaren de İstanbul Asar-ı Atika Müzeleri muhasebesi memurluğuna tayin edilmişti. Osman Hamdi Bey (1842 - 1910) tarafından Batı ölçülerine uygun bir düzenle kurulan İstanbul Asar-ı Atika Müzeleri kadrosuna katılan Tahsin Şükrü artık ölümüne kadar eski eserlerden ayrılamayacaktır.

Osman Hamdi Bey, oğlu Edhem Bey'i ileride müzelerin başına geçmek üzere yetiştirmişti. Kendi yanında Müdür muavini olan kardeşi Halil Edhem (Eldem) Bey, onun 1910 da ölümü üzerine müdür olmuş, ve muavinliğine de Edhem Bey getirilmişti. Fakat müdür amca ile müdür muavini yeğen beraberliği sonuna kadar sürmemiş ve bir süre sonra Edhem Hamdi Bey (1882 - 1957) müdür muavinliğinden ayrılınca, boşalan bu yere 1 Nisan 1339 (= nisan 1923)'de Tahsin Bey atanmıştır. Halil Edhem Bey'in başında bulunduğu, Türkiye'nin ilk müze teşkilâtı, 3 Nisan 1340 (= 1924) tarihli Heyet-i Vekile (= Bakanlar Kurulu) kararı ile müze haline getirilen

Topkapı Sarayını da devr aldığına burası Mehmed Refik Bey'in idaresinde bulunuyordu. Bütün personel eski saray hademeleri olup, Refik Bey, *Hazine Kethüdası* ünvanı ile buranın başında idi. Saray, 1924'de müze olunca, Refik Bey'in ünvanı da *Hazine müdürü*'ne çevrilmişti. Refik Bey dört yıl sonra, 1928'de emekli olmuş ve yerine 94 Kânunevvel (aralık) 1928'de Tahsin Bey getirilmiştir. İstanbul Asar-ı Atika Müzeleri Müdürlüğünün bir bölümü olan Topkapı Sarayı Müzesi, böylece Tahsin Bey'in idaresine geçmiş oluyordu.

Tahsin Şükrü Bey, soyadı kanunu çıktıktan sonra aldığı soyadı ile Tahsin Öz, Türkiye'nin bu önemli ve değerli müzesinin başında emekli olduğu 1953 yılına kadar kalmıştır. Bu süre içinde burasının tanzimi, kataloğunun iki dilde hazırlanıp bastırılması, 1939-1945 yılları arasında İkinci Dünya Savaşı sırasında Müze ve Hazinenin taşınması, 1945'den sonra tekrar herşeyin yerleştirilmesi, nihayet bu uzun geçmişli yapılar topluluğunun XIX. yüzyıl ortalarından beri sürüp giden ihmallerden dolayı harap olan bölümlerinin büyük ölçüde tamirlerine başlanması gibi büyük işler onun zamanında yapılmıştır. Tahsin Öz, Topkapı Sarayı Müzesini, önce Arkeoloji Müzelerine bağlı, 1938'den itibaren ise Arkeoloji müzelerinden ayrı ve Genel Müdürlüğe bağlı bir müdürlük halinde idare ederken, Türkiye'nin bu en önemli eski eserinde başta Atatürk olmak üzere Devlet ileri gelenleri ile pek çok karşılaşmaları ve hatıraları olmuştur. Bu müze müdürlüğünden yaş haddi dolayısıyla emekli olduktan sonra ise Vakıflar Genel Müdürlüğünün, İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü teşkilâtında Eski Eserler Baş müşaviri olarak görevlendirilmiştir.

Tahsin Öz, müze müdürlüğü süresince, İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni'nin tabii üyesi idi. Arkeoloji Müzeleri binasında bir salonda toplanan ve şehrin eski eserlerinin korunmasında inkâr edilemeyecek hizmetlerde bulunan bu Encümene, bazı şahsi sebeplerle devam etmediği de bilinir⁴. Sultanahmet'de, eski hapisane binası olan tarihî yapının yıktırılması sırasında çıkan tartışmalar üzerine, 5805 sayılı kanunla Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu kurulduğunda, buraya 27 ekim 1951'de Tahsin Öz de üye olmuştu. Bu kurulun başkanlığına 19 Nisan 1956'da seçilmiş ve her iki yılda bir

⁴ Topkapı Sarayı müzesinin, Arkeoloji müzeleri idaresinden ayrılması ile, bu sonuncu müze müdürü Aziz Ogan (1888-1956) ve T. Öz arasında bir gerginlik baş göstermiş ve bu durum yıllarca sürüp gitmiştir.

tekrarlanan seçimlerde başkanlıkta kalarak 13 eylül 1969'a kadar bu ünvanını sürdürmüştür. Başkanlıktan ayrıldıktan sonra da, üye olarak Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'ndaki görevine devam etmiştir. Kurul'un idaresini yeniden düzenleyen 1741 sayılı Kanun yayınlandığında, üyelerin yaşlarını sınırlayan madde uyarınca 16 Haziran 1973'de Anıtlar Kurulu'ndan 22 yıllık bir hizmetten sonra ayrılmak zorunda kalmıştır.

Tahsin Öz, 1946 yılından itibaren iki yıl kadar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Sanat Tarihi Bölümünde öğrencilere her hafta serbest konferanslar da vermiş, bunlarda bilhassa Türk küçük sanatları üzerinde durarak, genellikle az tanınan bu sanat dalının çeşitli konularını öğretmiştir. Bu konferansları, sayıları o tarihlerde 5-10'u geçmeyen Sanat Tarihi öğrencileri ile Tarih öğrencilerinden bazı meraklılar tarafından dinleniyor ve anıtlar ile müzede tatbiki olarak da sürdürülüyordu⁵. Böylece 1946-1948 yılları arasında, henüz görülmesi çok zor olan bazı anıtlar (türbeler gibi) ile Topkapı Sarayı Müzesindeki koleksiyonlar ve kütüphanelerdeki minyatürlü elyazmalarının öğrenciler tarafından yakından görülüp tanınmaları imkânı sağlanmıştı⁶.

Tahsin Öz, ilerlemiş yaşına rağmen enerjisini ve çalışma azmini sonuna kadar sürdüren bir insandı. Anıtlar Kurulu'nun her vakit pek yumuşak bir hava içinde geçmeyen uzun, yorucu ve yüklü oturumlarında bu yaşlı müzeci ve eski kuşaktan idarecinin mücadele gücüne hayran olmamağa imkân yoktu.

Kendisine iki evlât (Bülbün ve Yük. Mim. İlban Öz) veren eşi Ayşe İsmet Hanımı kaybettikten sonra, önce Cağaloğlu'nda Molla Fenarî sokağında eski Vatan Gazetesi ve basımevi bitişiğindeki mütevazî ve eski bir evde yaşıyordu. Hayatının son yıllarında Cihangir'de

⁵ Bu sıralarda Edebiyat Fakültesinde Sanat Tarihi öğretim üyesi Prof. Dr. E. Diez (1878-1961) ile de üzücü bir polemîği olmuş ve bu fikir çatışması gazete sayfelerinde sürdürülmüş, hatta her iki cephenin taraftarlarının katılması ile de polemik hayli genişlemiştir.

⁶ O sıralarda henüz kapalı olan türbeleri görmek mümkün olduktan başka, Topkapı Sarayının en bilinmeyen köşeleri dolaşmış (İkinci Kızlarağası dairesi, III. Osman köşkü altındaki havuz gibi); Türk minyatür sanatının eşsiz eserlerinden *Hünernâme* yakından incelenmiştir. Bu sıralarda Topkapı Sarayı'nın eski Meşkhanesi de T. Öz tarafından minyatür çalışmaları için öğrencilere tahsis edilmişti. Burada Prof. Dr. A. Süheyl Ünver tarafından minyatür ve tezhip öğretimi yapılıyordu.

başka bir eve geçmişti. İki ameliyat ve yaşlılığın verdiği rahatsızlıkları atlatan Tahsin Öz, son yıllarda konuşmalarında dostlarına artık ölümü özlediğini açık açık söylemekten kaçınmıyordu. Nihayet mukadder son, 20 eylül 1973 günü geldi. 20-21 eylül gecesi hayata gözlerini yuman Tahsin Öz, 22 eylül günü Fatih camiinde kılınan namazından sonra toprağa verildi. Türk müzeleri ve eski eserleri hizmetinde geçen uzun bir ömür de böylece kapanmış oldu.

II

TAHSİN ÖZ VE TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

Tahsin Öz'ün müzeci olarak bütün çalışmaları Topkapı Sarayı Müzesi müdürlüğü süresine toplanır. Cumhuriyet devrinde 3 nisan 1924'de resmen müze haline getirilen Saray-ı Cedîd yani Topkapı Sarayı, uzun yıllardır ihmal edildiğinden hayli harap bir halde bulunuyordu⁷. Bizzat T. Öz'ün ifadesine göre: “*Balkhane kasrı, Gülhane kasrı, Şevkiye, Serdab, Silâhdar, Telhis köşkleri, Sinan Paşa kasrı, deniz kenarındaki Topkapısı sarayı, Kalfa köşkü, Kâğıt Emîni kulesi, Bostancıbaşı köşkü, Arslanhane ve benzerleri yok olmuş ve yanmış, İncili köşk harabe halinde, Hâs Ahur tâdile uğramış ve pek nefis bir eser olan Hamlacılar Ocağı da Meşrutiyetten sonra yıktırılmıştı. Bu muhteşem sarayın diğer unsurlarının da ekserisi perişan halde idi*”. Tahsin Öz sözlerine şöyle devam eder: “*Binaların harabîsi Sultan Reşad'ın saltanatı zamanında dikkati çekmiş ve cidden perişan halde olan Harem dairesi tahliye ettirilmiş ve bir çok kıymetli eser de Anadolu'da korunma mahallinde olduğundan Hazine binasından başlanarak bir çok kısımların tamiri ele alınmıştı. Maalesef bu onarımlar, binaların hüviyetini bozacak mahiyet almış, hatta Fatih devrine ait Ağalar camii de yıktırılmak üzere kurşunları alınarak harabe haline getirilmişti. Bu elim durumu Muhafaza-i Asar-ı Atîka Encümeni tafsilâtı ile belirterek 1914 (1333) tarihli bir broşür ile hükümete bildirmişti⁸. Topkapı Sarayının müze haline koyulması takarrur ettiği*

⁷ Bu bölümdeki bilgiler, T. Öz'ün Refik Ahmet Sevengil tarafından yayınlanan *Sanat Yılığ*ı 1950'e söylediklerinden, ve Tıp Tarihi Enstitüsünde yaptığı bir konuşması'nın bizzat kendi eliyle kaleme aldığı metninden çıkarılmıştır. Bu metnin aslı elimizde bulunmamaktadır. T. Öz'den aldığımız cümleler italik olarak dizilmiştir.

⁸ Bu rapor 10 Teşrinivevvel 1333 tarihli olmakla beraber ancak dört yıl sonra basılmıştır, bkz. *Topkapı Saray-ı Hümayûnunun tamirâtı münasebetiyle Encümen'in Hükümet-i seniyenin nazar-ı dikkatine arz eylediği rapor suretidir*, 10 Teşrinivevvel 1333, İstanbul, Cemaziülevvel 1339 - Kânunevvel 1337. Bu onbir sahifelik broşürde metin dışı altı fotoğraf da bulunmaktadır.

sırada birçok bina, fena tamirler ile bozulmuş veya ele alınmamış, bir kısmı da birer harabe halindeydi. Başta Hazine eşyası olmak üzere bir çok eser de Ankara'da bulunuyordu. Bu kıymetli eserler hakkında türlü düşünceler hüküm sürmekteydi. Halil Bey'in pek enerjik teşebbüsleriyle bu eserler peyderpey gelmeğe başladı Kubbealtında ufak bir tamir yapılmış, bazı köşklele Harem dairesinin bir kısmı hazırlanarak ziyarete açılmış idi". Tahsin Öz bu ilk çalışmalar hakkında başka bir yazısında şunları bildirmektedir : "Senelerce ihmal görmüş bu binalarda ilk olarak ufak ve tez tamir ve temizlemeler yapılmış, Kubbealtı, Arz Odası, bir miktarı teşhire konulmuş olan Çin porselenleri dairesi, Mustafa Paşa Köşkü, Mecidiye Köşkü ve Bağdat Köşklere halka açılmıştı. Birinci Dünya Harbi dolayısıyla Anadolu'da bulunan Hazine eşyası gelince 1927 senesinde üç salon açıldı. 1928 senesinde Gümüş Dairesi, bundan sonra Hazine Dördüncü ve Beşinci Salonlar, 1929 yılında Silâh Dairesi ve 1930 yılında Harem'de bir takım daireler de bunlara katılmıştı. 1940 senesinde eski Hazine koğuşunun alt katında Türk işlemleri ve yukarı katında Hükümdar resimleri teşhir edilmişse de, İkinci Dünya Harbi başlarında bütün eserler kaldırılmış ve bir kısmı da Anadolu'ya korunma mahallerine gönderilerek müze kapatılmıştır".

Tahsin Öz, yayınlanan bir başka konuşmasında Topkapı Sarayı binalarında yapılan işleri ise şu surette özetlemektedir: ". . . İşte Halilfenin hudut harici çıkarıldığıın belki ferdası, o vakit İstanbul Valisi Haydar Bey ile temas ettim. Bana bu karışık devrede sarfedilmek üzere bin lira avans verdi. Osmanlı hanedanının beş asırlık ocağı hakikaten korkunç ve perişandı. Bilâ mübalâğa Harem Dairesinin mühim odalarında altı yüz kadar kırık cam veya çerçevesiz pencere bulunuyordu. İşte bu avans ile ilk adım cam takdirmek ve çerçevesi olmayan yerlere camı çıtalara mihlatmak veya tahta ile örtmek suretiyle işe başlandı. 1924-28 yıllarında verilen 20.000 lira ile çatı, kurşun ve çerçeve gibi daha ziyade binaların hayatlarını kurtaracak en acil tedbirler alındı. Açık söylemek lâzım gelir ki, ondan sonraki seneler, onarım için ya hiç veyahut pek az tahsisat verildiğinden binalar göçmeğe başladı. Bizzat Ankara'ya giderek vaziyeti o vakit Maarif Vekili olan merhum Saffet Arıkan'a anlattım. . . . O sırada Atatürk de eski eserlerin korunması emrini vermiş ise de, bazı ukalâ, "restorasyon yapmak zordur" diye bu hayırlı işe mani oldular. Bu da bazı binaların hayatına mal oldu. Mamafih o sırada 10000 lira kadar bir ödenek almak mümkün oldu. Nihayet 1938 yılında Topkapı Sarayı Müzesi, Çinili Köşk, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, İstanbul türbeleri bir grup halinde ayrıldı. Maliye Vekili Fuat Ağralı da müzeyi gezmeye geldiğinde durumu göreyerek cidden büyük bir kavrayış ile Topkapı Sarayı, millî emlak meyanında

bulunduğu cihetle, maliyeden para vermeği kabul etti. İşte bu sayede beş asırlık tarih yuvası, mimarî anıtlar serisi hayatını kurtardı. Maliyenin verdiği tahsisat şudur : 1940'da 32 000, 1941'de 184 000, 1942'de 301 000, 1943'de 275 000, 1944'de 217 000, 1945'de 127 000, 1946'da 100 000, 1947'de 250 000, 1948'de 400 000, (250.000 lirası Çinili Köşk için), 1949'da 250.000 (150.000 lirası Çinili Köşk için), 1950 senesi için 250.000 i Çinili Köşk'e, 250.000 i Topkapı Sarayına sarfedilmek üzere 500.000 lira istedik.

Bu ödeneklerle hayata kavuşan binalar şunlardır : Dört duvar halinde bulunan Baltacılar koşuşu (Has Ahır), Raht hazinesi, Beşirağa camii, Perde kapısı, Meyyit kapısı, ve cephe duvarı, Babüsselâm (Orta Kapı), revakları, Kubbealti, Divit odası, İç hazine, Ağa vekili dairesi, Yirmi kubbeden müteşekkil mutbakkalar ve Helvahane, Yağhane, Aşçılar dairesi, ve Aşçılar camii, Enderun mektebi, Arz odası, Seferli Koşuşu, Akağalar koşuşu, Hırka-i Saadet koşuşu, Gece memurlarının dairesi, Yangın ihbar dairesi, Hazine (Fatih köşkü) Sofa köşkü, Harem'de Altun yol, Valide dairesi, Ocaklı Sofa, Çeşmeli Sofa, Başkadın dairesi, Gözdeler dairesi, Hamid-i evvel dairesi, Asma bahçe, Havuzlu Köşk, III. Osman koridoru, Cariyeler dairesi ve hamamı, Dolaplı kubbeli müsahiban dairesi, Kızlarağası dairesi, vs. Onarımlarda prensipler, harap ve tehlikeli durumda olan binaları sıra ile ele almak, hayatlarını kurtarmak, iç süsleme kabilinden bazı işleri âtiye bırakmak, Türk mimarisinde bir varlık halinde olan binaları da mümkün olduğu kadar aslı şekline koymaktı". T. Öz, bir konuşmasında İkinci Dünya savaşı içinde ve onu takip eden yıllarda müzenin kapalı oluşundan faydalanılarak yapılan büyük tamirde, Maliye Bakanı ile Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in yardımlarını anar. F. Ağralı'dan sonra, Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak'ın delâletiyle Maliye Bakanı Halid Nazmi Kışmir ve son olarak da Başbakan ve Türk Tarih Kurumu Başkanı Şemseddin Gülnaltay'ın ilgilerini belirtir.

Topkapı Sarayı, geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren artık Padişahların yeni saraylarda yaşamağı tercih etmeleri ve 1863'de de Sarayburnundaki blokların yanması ile gözden düşerek ihmale başlandığında, burada az sayıda eski Saray emektarlarından bir kadro kalmıştı. Hatta T. Öz, kendisinin Asar-ı Atika müzesinde ufak bir memur olduğu sırada, Meşrutiyet ilân edildiğinde top atışı ile bu kutlandığında, o ana kadar içeride insan yaşadığı bilinmeyen Harem pencerelerinin açılıp meraklı başların görüldüğünü anlatırdı. Saray'ın ayrıca Ferik Rıza Paşa idaresinde ufak bir muhafız kuvveti de vardı.

Topkapı Sarayı müze haline getirildikten sonra buraya yeni personel sağlamak yoluna da gidilmiş ve bunun için de hayli çabalar sarfetmek gerekmiştir. İlk teslim alındığında 120 kişilik eski Saray mustahdemlerinden meydana gelen kadro yavaş yavaş gençleşmiş ve zamanla sarayın idaresi müzecilikten yetişenlere devredilmiştir.

Bu arada, bilhassa 1939'dan itibaren müzenin eşyasının toplanmasından faydalanarak, bazı çok harap bölümlerin tamiri yapılırken, şurada burada yığılmış kalmış eski eşya ayıklanıyor, bunların envanterleri yapıyor ve başlıbaşına bir grup meydana getirenler seksiyonlar halinde düzenleniyordu. Bu surette doğan seksiyonların veya koleksiyonların hepsinin başarılı olduğu söylenemez. Meselâ Topkapı Sarayı gibi beş yüz yıllık bir tarihe sahip bir topluluğun en önemli dairelerinden biri olan *Kubbealtı* yanında Türk çini sanatını en eski devirden itibaren Selçuklu devri dahil bütün safhaları ile ortaya koymak gayesini güden bir çini bölümü açılması lüzumsuz ve yerersizdi. Kanaatimizce Saray ancak kendi eşyası ile tarihi hüviyetine uygun bir düzenleme ile içinde bir vakitler insanların yaşadığını gösterecek surette "müzeleşebilirdi". Yoksa burayı bir müze teşhir salonu olarak düşünmek ve düzenlemek, esas hüviyetine zarar verirdi. Ne yazık ki T. Öz'den sonra da bu hususlara pek dikkat edilmemiş ve bu çeşit gözü rahatsız eden düzenlemeler arttırılmıştır. T. Öz'ün kurduğu ve saray hayatı ve Hanedan ile ilgili resimleri bir araya getiren makul ölçülü galeri, sonraları böyle bir galeride yer almaları çok tuhaf karşılanabilecek bir takım tarihî şahsiyetlerin yeni yaptırılmış tabloları ile doldurulmuştur. Aynı ölçüsüzlük ikinci avlunun revaklarının altını tamamen kaplayan ve şehrin başka bir yerinde kurulması gerekli bir *Lapidarium* yâni bir "kitabeler müzesi" için de söylenebilir. Saray avlusunun mimarî ruhunu bozan bu koleksiyonun esas gayesi Saray'a ait bazı dağınık kitabeleri toplamak ve korumak iken, burası ölçüden çıkılarak bir kitabeler deposu halini almıştır. T. Öz de esasında Sarayın esas hüviyesinden uzaklaşmasına taraftar değildi. Ancak ne var ki eski müzeci kuşağının görüşüne uygun olarak eldeki eserlerin çokluğundan bir zenginlik gösterisi olarak faydalanmağı uygun görüyordu. Bu arada aynı sınıfa giren eserleri bir araya toplamak yoluna da gidiyordu. Halbuki genellikle tarihî saraylarda bu çeşit düzenlemelerden kaçınılmakta ve her eşya, sarayın oda, salon, koridor ve sofalarında tabii yerinde, hâlâ kullanılmaya veya görevine devam etmeğe hazır bir halde teşhir edilmektedir.

T. Öz'ün Saraydaki çalışmaları hakkındaki bu özetimizin ölçüsü dışına çıkmamak için onun kendi görüş veya zevkine dayanan icraatlarından burada bahs edilmeyecektir. Yalnız şu kadarını belirtelim ki T. Öz hayata gözlerini yumuncaya kadar Topkapı Sarayı sınırları içinde yapılan bütün işler ile yakından ilgileniyor ve kendi görüşlerine uymayan şeyler ile karşılaştığında bunları önlemek için mücadeleden kaçınmıyordu. T. Öz'ün inkâr edilemeyecek en büyük hizmeti, Topkapı Sarayı gibi, içinde Osmanlı tarihinin pek çok büyük olaylarının cereyan ettiği bir büyük kompleksin, XIX. yüzyıl içlerinden itibaren artık gözden düşmesi sonunda başlayan harabiyetini durdurmağa çalışması ve kurtulabilecek bazı önemli kısımları daha fazla çökmeğe meydan vermeden ayakta tutması ve hatta bunları ihya etmesidir. Bu hususta mutfaklar ile bunlara bağlı bir çok daire, Raht hazinesi, Kubbealtı gibi bölümler hatıra gelen başlıca yerlerdir. Bu arada bu eşsiz değerdeki kompleksi bir felâketten kurtarmak için sıcaklık ile otomatik çalışan bir yangın haber verme tesisatı da kurdurmuştur. Evvelce “... bir kaç el tulumbasından başka hiç bir araca sahip bulunmayan...” Sarayda önce “on iki yerde 30 m. irtifaında su verecek otomatik yangın muslukları yaptırılmış, bilhassa Harem’de ve ahşap dairelerde hararet ile harekete geçecek yangın ihbar tesisatı, onu müteakip duman ile işleyen daha hassas ihbar aletleri konmuş, otomatik musluklar çoğaltılmış, itfaiyeye haber verilmek üzere bir de telsiz telefon tesisatı yapılmış, ayrıca bir itfaiye ekibi vücuda getirilmiştir.”

T. Öz'ün üzerinde durduğu bir yapı Çinili köşk olmuştur. Esasında Saray'ın bir pavyonu olmakla beraber, 1890'lardan itibaren önüne Asar-ı Atika yâni Arkeoloji müzeleri binasının yapılması ile ana binadan ayrı düşen Çiniliköşk'ün sonraki devirlerin eklerinden ve değişikliklerinden ayıklanarak, mimari hüviyetini ortaya koyacak bir görünüşle tamiri T. Öz'ün himmetiyle olmuş ve burası çok güzel bir düşünceyle Fetih yıldönümünde Fatih müzesi olarak açılmıştı⁹. Fakat az sonra her nedense bu kullanışdan vaz geçilerek Çiniliköşk başka bir gayeye uydurulmuştur. Halbuki bizce Çiniliköşk'de başlamış olan çalışmalar devam ettirilmeli, bu çok değerli ve tek yapı esas

⁹ Millî Eğitim Vekâleti - Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü - Topkapı Sarayı Müzesi yayınlarından, *Fatih Müzesi*, İstanbul 1953. Çinli köşkün Fatih müzesi olmaktan çıkarılması ve bir süre sonra Türk Çini ve Seramikleri Müzesi haline getirilmesi ile ilgili olarak bkz. Kemal Çığ, *Topkapı Sarayı Müzesi*, “*Türkiyemiz*”, yıl 4, sayı 11 (ekim 1973) s. 37.

mimarisine uygun bir şekle sokularak, içi teşhir salonu olarak değil, fakat çağının özelliklerine göre döşenerek eski bir Türk enteryörü olarak yaşatılmalı idi. Bu arada bu binayı yaptırtmış olan Fatih II. Mehmed'in hatıralarına da yer verilmeli idi.

T. Öz'ün Topkapı Sarayı dışında hizmet ettiği diğer bir eski eser topluluğu da İstanbul'un tarihî türbeleridir. 20 Teşrinisani 1341 tarih ve 677 sayılı "*Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin seddine ve türbedarlıklarla bir takım ünvanların men ve ilgasına dair kanun*"un yayınlanması ile kapatılan türbelerini uzun bakımsızlık yıllarından sonra bir elde toplanması ve bunların imkân olduğu kadarı ile korunma ve bakımlarının sağlanması T. Öz'ün himmeti ile olmuştur. Tarihî ve mimarî değeri olan 125 türbe Topkapı Sarayı müzesine bağlanarak bunların yıkılmaması için T. Öz'ün 1950'deki bir beyanına göre, o sırada 200.000 lira harcanmıştı. "*Fakat 125 türbe, 20 bekçi ile idare olunduğundan durum elîmdir*" diyen T. Öz, çaresizlikleri de dile getiriyordu. Fakat T. Öz'ün İstanbul'un sahipsiz kalan, tarihî şahsiyetlere ait veya sanat değerine sahip türbelerini idaresi altında toplaması onların ömürlerini uzatmak yolunda önemi azımsanmayacak büyük bir hizmet olmuştur.

III

ARAŞTIRMA VE YAYINLARI

T. Öz'ün kendisi tarafından yazılan bibliyografyasında karşılaşılan ilk yayını 1324 (= 1908) de basılmış küçük bir broşürdür. Dr. Alfred Fournier adında o yılların çok tanınmış bir Fransız hekiminin tavsiyelerini özetleyen bu 24 sahifelik önemsiz kitapçığın, o yılların gençlerinde moda olduğu üzere fransızca bildiklerini göstermek üzere giriştikleri tercüme – adaptasyon denemelerinden biri olmalıdır¹⁰. Bunun ne derecede başarılı olduğu ancak eserin aslı ile Türkçesinin karşılaştırılması suretiyle anlaşılabilir. Tahsin Öz'ün yazı hayatı bu ilk denemeden sonra uzun süre verimsiz kalmıştır. Onun Topkapı Sarayı müdürlüğünde hayli eskidikten sonra yazı yazmağa başladığı dikkati çeker.

T. Öz, beş yüz yıl içinde Osmanlı İmparatorluğunun mukadderatının tayin edildiği Topkapı Sarayının, müze haline getirildikten

¹⁰ Hüseyin Cahit Yalçın'ın gençliğinde böyle fransızca bir kitabı Türk diline çevirmesi ile ilgili hatırası için bk. *Edebî hatıralar*, İstanbul 1935, s. 18-19 ve 26-28.

sonra başına geçtiğine göre, bu büyük kompleksin henüz saray olduğu çağın hatıralarına en yakın olan kimse idi. Zaten, eski saray görevlilerinden bir çoğu da müze memuru olarak işlerine devam ettiklerine göre, bu tarihi yapılar topluluğunun geçmişine âit bir çok bilgileri, buradaki hayatın çeşitli izlerini, geleneklerini öğrenmek imkânı vardı. Ne yazık ki T. Öz büyük bir Topkapı Sarayı tarihi yazmağa bir istek göstermedi. Evvelce basılmış olan ve metni fazla önemli olmayan bir rehberin yerini tutmak üzere 1933'de basılan *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi* başlıklı kitapta onun imzası yoktur. 1936'da ingilizce olarak da yayınlanan bu güzel düzenli, temiz baskılı ve iyi resimlerle süslenmiş kitabın kendi eseri olduğunu T. Öz söyler ve bibliyografya referanslarında öylece gösterirdi. Halil Edhem Eldem'in Topkapı Sarayı hakkında daha önce iki ufak kitap yazmış olması, *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*'nin kabında bir yazar adının bulunmaması, bu kitabın tamamının T. Öz'ün kaleminden çıkmış olabileceğinde tereddüt yaratmaktadır. Üzerinde *İstanbul Asarı Atika Müzeleri* kaydı bulunan bu güzel eser, T. Öz'ün müdürlüğü sırasında yayınlandığına göre, hazırlanmasında onun payının hiç de az olmadığı söylenebilir. Fakat şunu da açıkca belirtmemiz yerinde olacaktır ki, 1933'den bu yana, Topkapı Sarayının yapıları ve içerideki eserleri hakkında toplu bilgi veren daha iyi Türkçe bir rehber ortaya çıkarılabilmiş değildir. Kitabın ilk sahifesinde görülen *Üçüncü Tabı* yazısı da bibliyografya bilgilerini karıştırmaktadır. Bu kitabın birinci ve ikinci baskısı sayılabilecek kitapları bilmiyoruz. 1341'de *Topkapı Sarayı muhtasar rehber* başlığı ile 36 sahifelik bir broşür halinde bir plân ile beraber basılan kitap ilk baskılarından biri mi sayılmaktadır¹¹. Bu takdirde diğer ön baskı hangisidir? Bu garip durumu ancak Müzeler idaresindeki

¹¹ İstanbul Asar-ı Atika Müzeleri, *Topkapı Sarayı muhtasar rehber*, İstanbul 1341 in üzerinde *ikinci tabı*'ı kaydı vardır. Aynı rehberin fransızcası da bilinir: Musées d'Antiquités de Stamboul, *Palais de Topkapou-Vieux Sérail - Guide Sommaire*, deuxième édition, İstanbul 1925. Bu küçük rehberin Halil Edhem (Eldem) tarafından yazıldığı kendisi tarafından açıklanmıştır, bkz. H. Edhem ve G. Migeon, *Les collections du Vieux Sérail à Stamboul*, "Syria" IX (1930) s. 91; Halil Edhem, *Le Palais de Topkapou (Vieux Sérail)*, İstanbul 1931, önsözünde: ". le guide officiel que nous avons composé sur le Sérail a paru en 2 éditions en 1925 en turc et en français" (= . . . tarafımızdan düzenlenen Saray hakkındaki rehber 1925'de türkçe ve fransızca iki baskı halinde yayımlandı). Bu kadar açık beyanına rağmen Halil Edhem'in yazıları arasında bu rehber yer verilmemiştir, kşl. Füzûzan Kınal, *Halil Edhem Bibliyografyası*, *Halil Edhem Hâtıra Kitabı*, Ankara 1947, I, s. 299-302.

eski kayıtların yardımıyla belki çözümlenmek mümkün olacaktır¹². Bu kitabın sonundaki plânın, uzun yıllar müzelerde görevli olan ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nda çalışırken ölen Yük. Mim. Mazhar Altan tarafından çizilmiş olduğunu evvelce kendisinden öğrenmiştik. Bu plânın önemli bir eksik tarafı, o sırada ziyaretçilere kapalı olan bölümlerin iç bölümlerinin çizilmeden bırakılmasıdır. Bu yüzden plân, Sarayın tamamını gösteren bir çizim sayılamaz. Bu kitabın ikinci bir eksik tarafı da içeride Topkapı Sarayı kompleksinin Saray alanı olarak bütün Sur-u Sultanî içindeki yapıları gösteren bir plân veya krokisinin olmayışdır¹³.

T. Öz, Topkapı Sarayı müdürlüğü sırasında önemli bir kitabın hazırlanmasında yardımcı olmuştu. Bu, N. M. Penzer adlı bir İngiliz'in *Harem* hakkındaki yayınıdır. Önsözünde yazar, T. Öz'ün bizzat kendisine pek çok değerli bilgiler verdiğini, plânı düzelttiğini bildirmektedir¹⁴. Adının sınırını çok aşarak Topkapı Sarayının bir tarifi ve bölümlerinin anlatılması olan bu güzel ve değerini günümüze kadar koruyan büyük eser, sonundaki plân bakımından da ayrıca dikkate değer. Bu plânda, bu büyük yapılar topluluğunun ilk defa olarak bütün bölümleri iç taksimatları ile işaretlenmiş, herbir bölümün adları belirtilmiştir. Herhalde T. Öz'ün sağladığı imkânlar ile meydana getirilen bu plân uzun süre, Topkapı Sarayı'nın bütününe detayları ile gösteren tek çizim olarak kalmış ve kullanılmıştır¹⁵.

¹² L. A. Mayer, *Annual Bibliography of Islamic Art and Archaeology, II-1936*, Jerusalem 1938, s. 29'da kitabın İngilizce baskısı T. Öz adı altında kaydedilmiştir.

¹³ Bu eserin İngilizcesi hakkında bkz. Y. Béquignon, *Musée d'Antiquités d'Istanbul*, "Revue Archéologique" IX (1937) s. 256.

¹⁴ N.M. Penzer, *The Harem, An Account of the Institution as it existed in the Palace of the Turkish Sultans with a History of the Grand Seraglio from its foundations to the present time*, London 1936. Harem'in halka açılması üzerine, herkesin merakını çeken bu bölümün geniş çapta tanıtılması için, Fransa'nın o yıllarda en tanınmış dergisinde de, Sebah ve Joaillier fotoğrafhanesinin iyi resimleri ile süslü bir yazı yayımlanmıştı, bkz. E. Mamboury, *Le Harem des Sultans*, "L'Illustration" yıl 88, sayı 4553 (7 Haziran 1930) s. 226-232.

¹⁵ Bu kitaptaki plân şu yayınlarda kullanılmıştır: Reşat Ekrem Koçu, *Osman Gazi'den Atatürk'e 600 yılın tarih panoraması (Cumhuriyet'in ilâvesi)*, İstanbul tz. (1954 ?) s. 105-106; Semavi Eyice, *Istanbul, petit guide à travers les monuments byzantins et turcs*, İstanbul 1955, lev. XXVII; Reşat Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul tz. Topkapı Sarayı hakkında en yeni yayın olan, Fanny Davis, *The Palace of Topkapı in Istanbul*, New York 1970, s. 32 ve 210'daki planlar daha doğru olmakla beraber iki parça halinde olduklarından bütünü gözler önüne sermez.

T. Öz, Topkapı Sarayı Müzesi'nin tamirleri ile buradaki çeşitli eşyalar ve koleksiyonlar hakkında pek çok yazı ve araştırma yayınladıktan başka, burada minyatürlü elyazma kitaplar, ve arşivdeki vesikalara dair de yazılar yayınlamıştır. Bunların içinde *Güzel Sanatlar Dergisi*'nde çıkan *Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları* başlıklı, bazıları renkli 140 kadar resimli 68 büyük sahifelik yazı, bu önemli tarihi yapıda 1940-1949 yılları arasında yapılan işleri resimleri ile ortaya koymakta ve böylece Saray yapıları topluluğunun tarihçesine büyük yardım sağlamaktadır. Saray kütüphanesindeki elyazmalardan ise bilhassa *Hünernâme* hakkında tanıtma yazıları yayınlayan T. Öz, Basın-Yayın-Turizm Genel Müdürlüğü için İngilizce olarak, *Topkapı Sarayındaki Elli Şaheser* başlıklı küçük bir kitap da hazırlamıştı. Bunda küçük bir cilt içinde Topkapı Sarayı'nın tarihçesi özetlenerek çeşitli bölümleri ve içlerindeki koleksiyonları hakkında bilgi verilmekte ve sonunda Saray'a ait veya koleksiyonlarda bulunan elli eserin resimleri yer almaktadır. En sondaki iki plândan biri ise Sur-u Sultanî içindeki Saray arazisini göstermekte, diğeri Saray'ın bütün bölümlerini tamam olarak vermektedir. Böylece yukarıda bahsi geçen *Rehber*'deki aksaklık giderilmiş bulunmaktadır. İstanbul Fethinin 500. yıldönümünü anmak üzere basılan *Topkapı Sarayında Fatih Sultan Mehmed II. ye ait eserler* ise, Fatih ile ilgili olan veya olduğu sanılan çeşitli eserlerin etraflı bir tanıtması ve katalogudur. Türk Tarih Kurumu tarafından basılan bu büyük kitap, önce Topkapı Sarayının Fatih devrindeki mimarisi ve o devre ait kısımlardan günümüze kadar gelenler hakkında bilgi vermektedir. Bu arada Çiniliköşk'ün mimarisi, tarihçesi ve çini süslemesi üzerinde özellikle durulmuş, bunlar renkli resimleri ile tanıtılmıştır. Bu kitapta ayrıca Fatih'in fermanları, vakfiyeleri, elbiseleri, silahları, üzerlerinde onun mührü bulunan kitapları v.s. üstünde durulduktan sonra son olarak Fatih'in resimleri konusu ele alınmaktadır. Bu bölümde Topkapı Sarayı koleksiyonları dışına çıkılmakta ve kanaatimizce lüzumsuz olarak başka yerlerdeki Fatih portrelerinden de bahsedilmektedir. Yalnız şu var ki, T. Öz bu bölümde Fatihle ilgisi şüpheli bazı resimleri de bölümün çerçevesi içine katmıştır ki, bu husus ayrıca tartışma konusu olabilir¹⁶. Nihayet üzerinde şimdiye kadar pek çok durulan, Topkapı Sarayı'nın meşhur derleme yazı -

¹⁶ Bu kitap hakkında bir tahlil-tenkit yazısı olarak bkz. Bahaeddin Ögel, "İlahiyat Fakültesi Dergisi" III, sayı 3/4 (1954) en sondaki sahifeler (numarasız!).

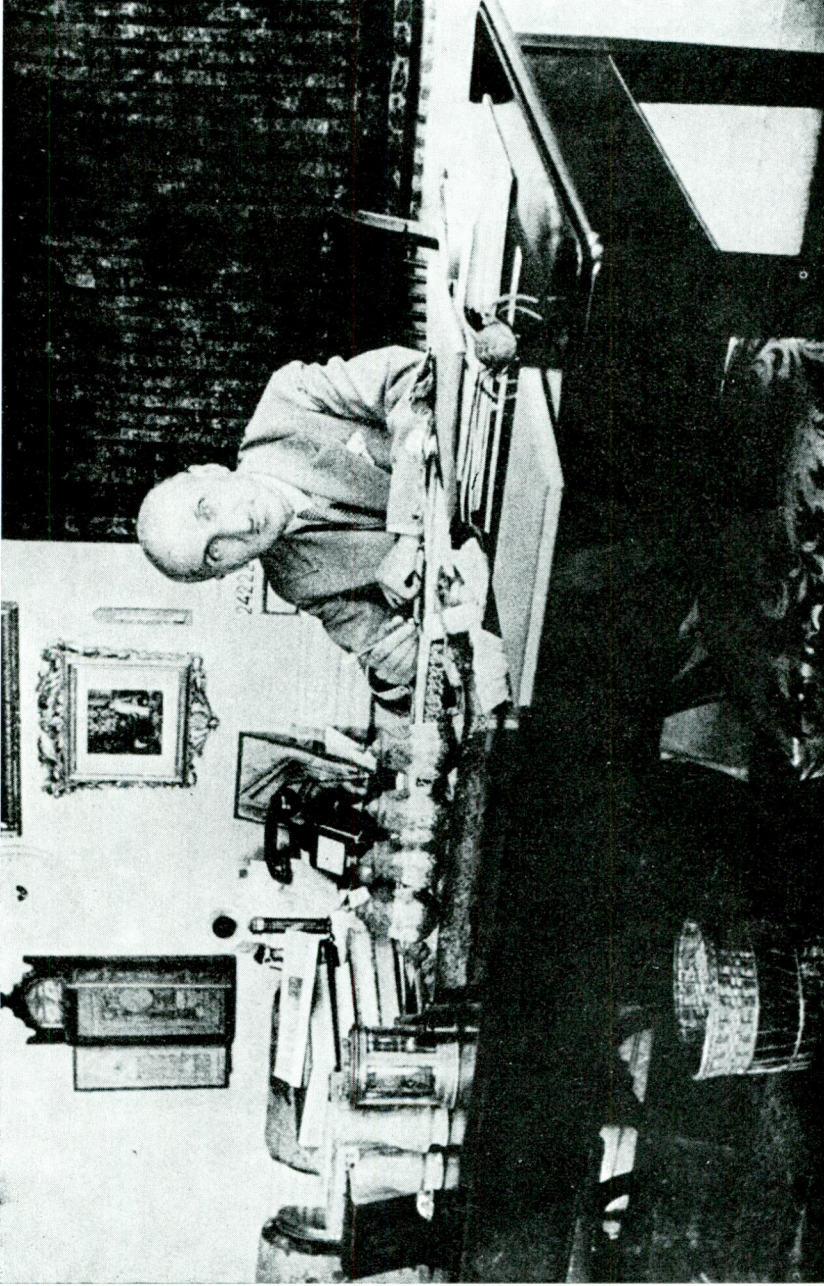
resim albumleri de *Fatih albumleri* olarak adlandırılmış olduklarından, bu kitabın sonunda yer almışlardır. İçinde tesadüfen Fatih'in de portresi bulunan bu albumlere *Fatih albumleri* demenin hiç bir sağlam dayanağı olmadığı açıkça bellidir. Saray'da toplanmış olan dağınık çok çeşitli menşeli yazı, tezhip, minyatür, resim, ve Batı baskı yapraklarının korunması için levhalar halinde gelişi güzel yapıştırılmaları ve bunların ciltlenmeleri suretiyle meydana gelen bu çok değerli *corpus'*lerin Fatih ile ilgisi kesinlikle ortaya konulamamıştır.

T. Öz'ün Topkapı Sarayı müdürlüğünden emekli olduktan sonra *Tarih Dünyası Dergisi* yayınlarının ikincisi olarak 1953'de basılan *Hırka-ı Saadet Dairesi ve Emanat-ı Mukaddese* adlı ufak eseri ise 1953 yılında günlük gazetelerde "*Dünya Müslümanlarını heyecana getirecek ve gasyedecek, ilim adamlarına yepyeni bir memba verecek emsalsiz bir eser*" olarak tanıtılarak piyasaya çıkmış, fakat az sonra, Hilâfetin kaldırılmasından bu yana kapalı olan bu dairenin eşyasının resimlerinin yayınlanmasında anlaşılabilir bir sebeple bir suç unsuru bulunarak kitabın satışı yasaklanmıştır. Emanet-i Mukaddese eşyasının resimli basit bir kataloğu olan ve yazar tarafından;

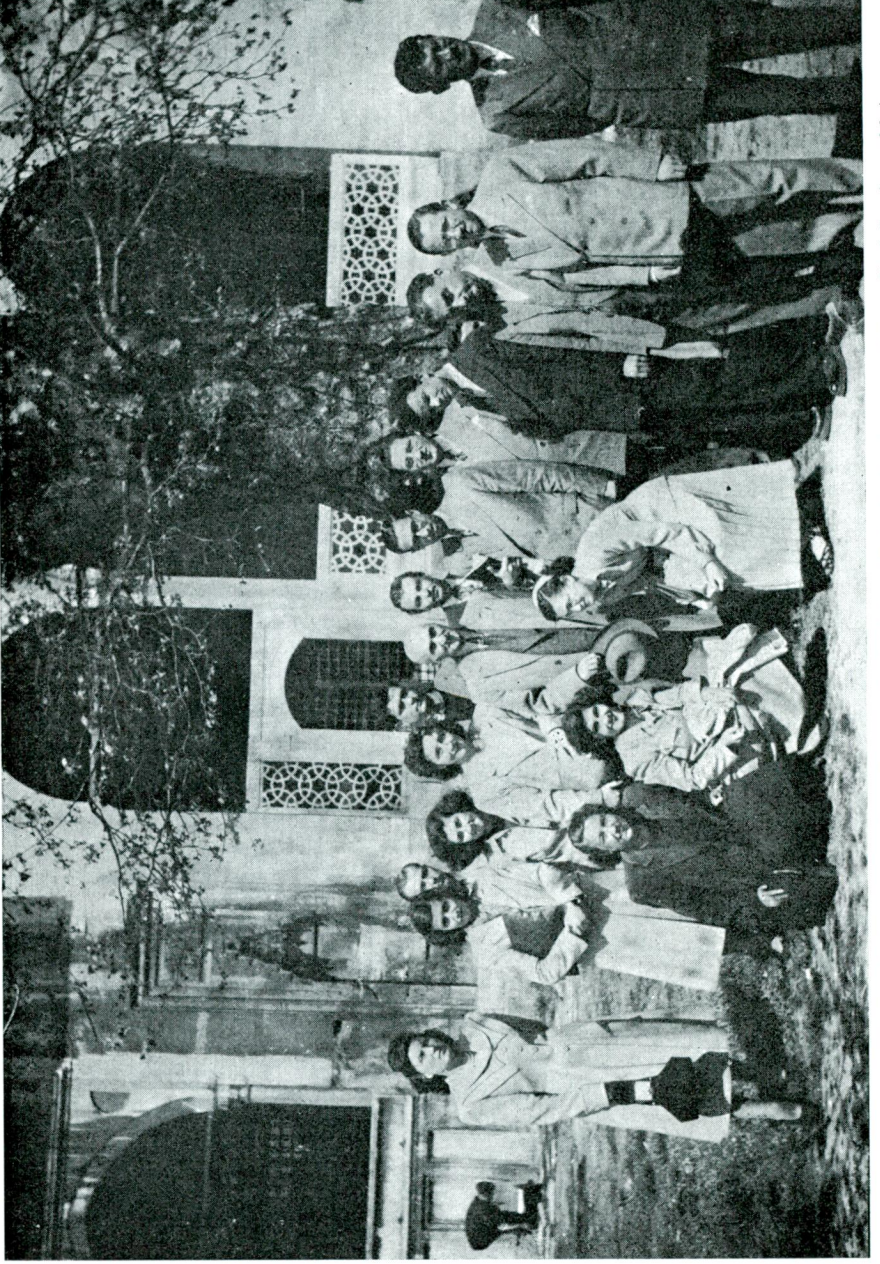
1. Hazreti Muhammede ve Eshâbına ait olması itibariyle tarihî kıymeti olan eserler;
2. Herhangi bir zata ait olduğundan tarihî bir kıymeti olmamakla (olmak şeklinde dizilmiş!) beraber sanat değeri olan eserler,
3. İzafe edilen zat veya devri ile münasebeti bulunmayan eserler, şeklinde gruplandırılan eşyayı kısaca tarif eden bu kitap sonra serbest bırakılmış ve yeniden satışa çıkmıştır.

Topkapı Sarayı'nın zengin arşivi ile ilgili çalışmalarda ise T. Öz, önce bu arşivin alfabetik bir bulduru (indeks)'sünü yaptırmağa girişmiş, ilk fasiküllerin baş tarafına yazdığı bir önsözde (s. I-XI) kendi kalemi ile *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinin Tarihçe ve Mahiyeti*'ni belirtmiştir. İçinde bazı hatalar veya yanıltıcı hususlar olmakla beraber, araştırma yapanlara çok büyük hizmette bulunan bu kılavuzların *Aba-Cemile Kalfa* adlarını içine alan ilk fasikülü 1938'de basılmış, *Cemile Sultan-Hançerli Bey-zâde* adlarını içine alan ikinci fasikülü ise 1940'da çıkmıştır¹⁷. Ne yazık ki bu güzel tasarı, oldukça ilerlemiş bir safhada bitirilmeden

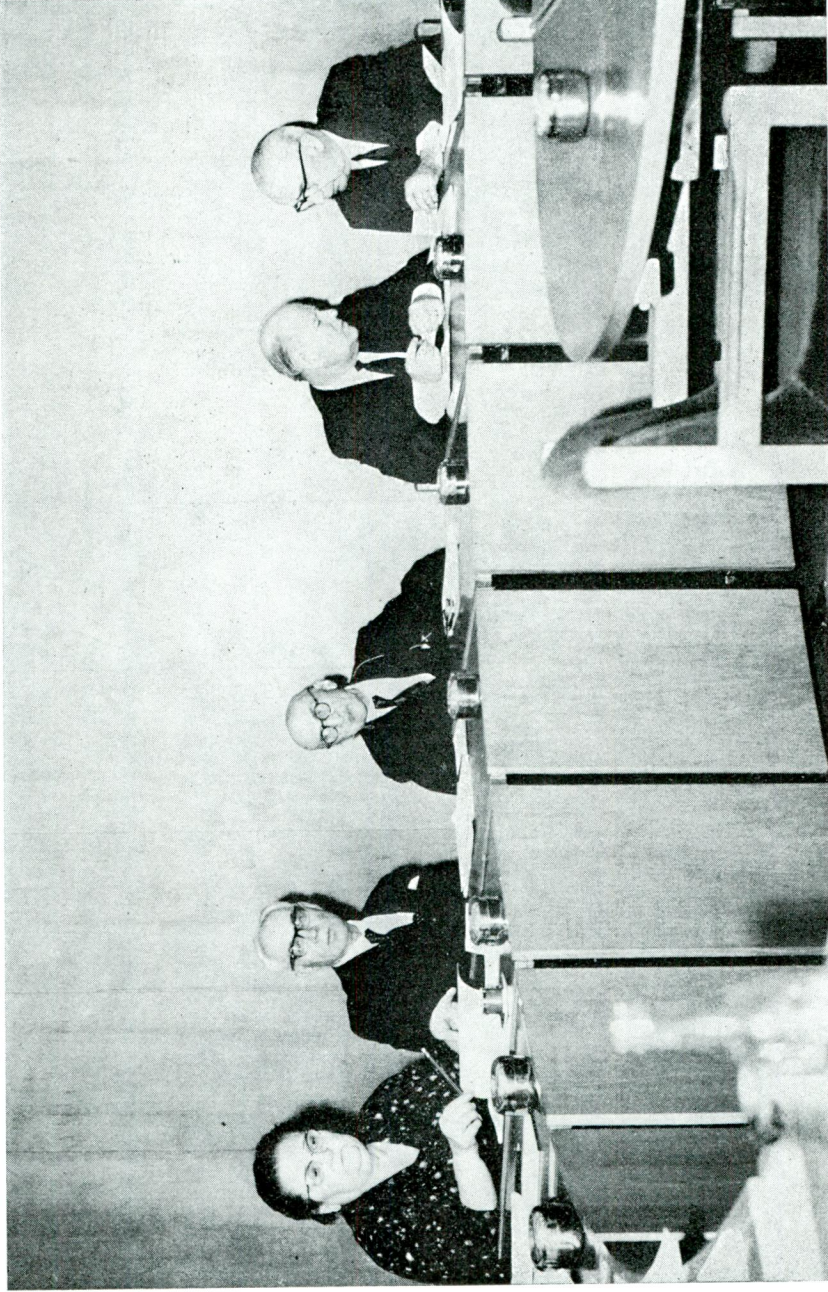
¹⁷ Bu kılavuzların ilk fasikülü çıktığında yazılmış bir tanıtma yazısı için bkz. P. Wittek, *Les archives de Turquie, "Byzantion"* XIII (1938) s. 691-699.

Res. 1 — T. Öz, Topkapı Sarayı Müzesi müdürü olarak makamında

Res. 2 — T. Öz, Süleymaniye Camii önünde Edebiyat Fakültesi asistan ve öğrencileri ile (1949'da)

Res. 3 — T. Öz, Türk Tarih Kurumu'nun genel kurul toplantısında

S. Eyice

Res. 4 — T. Öz, son yıllarında evinde

kalmış ve fasiküllerin arkası basılmamıştır¹⁸. Saray arşivindeki Fatih'in iki vakfiyesinin arapça suretleri ise daha 1934'lerde dikkati çekmiş ve bunların Alman Arkeoloji Enstitüleri İstanbul şubesinin yayınları arasında tercümeleri ve açıklama notları ile bastırılmaları tasarlanmıştı. Bu iş aslında T. Öz ve Paul Wittek tarafından beraberce yapılacaktı. Fakat Wittek'in 1933'den sonraki Alman rejimi ile bağdaşmaması yüzünden İstanbul Arkeoloji Enstitüsünden ayrılarak Belçika'ya (sonra İngiltere'ye) yerleşmesi ile bu tasarıdan dönülmüş, bu çok değerli iki vakfiye tercümesiz ve açıklamasız yalnız fak-simile metin olarak basılmış, sadece kitabın baş tarafına sekiz sahifelik (s. VII - XIV) almanca bir giriş konulmuştur¹⁹. Kitabın takdim sahifesinde yayınlayan ve önsöz yazarının Tahsin Öz (*Herausgegeben und eingeleitet von Tahsin Öz*) olduğu bildirilmekte ise de, önsözün sonunda (s. XIV) bu kısa girişin yazılmasında Wittek'in yardımcı olduğu açıklanmaktadır. (*Zur ersten Orientierung soll die vorstehende Einleitung dienen, bei deren Abfassung mir Herr Wittek, freundschaftlich behilflich war*)²⁰.

Diğer taraftan T. Öz, Topkapı Sarayı arşivinde bulunan Çin ve Moğol dillerinde yazılmış 8 Ocak 1453 tarihli, bir takım ipekli

¹⁸ Bir "kitapseverlik" (*bibliophilie*) özelliğine de burada işaret etmeyi yerinde buluyoruz; *Arşiv Kılavuzu*'nun her iki fasikülünün de sonlarında yer alan vesika tıpkıbasımları, pek az nüshada eski aharlı kâğıt tabakalarına basılmıştır. Böylece vesikalar âdeta asıl tesiri bırakırlar. Böyle baskılı ve daha kalın görünümlü nüshalar satışı çıkmamış bazı ileri gelenlere hediye edilmiştir.

¹⁹ Bu yayın Avrupa'da çok ilgi uyandırmış ve hakkında birçok tanıtma yazısı çıkmıştır. Biz burada bunlardan bazılarını işaret ediyoruz: V. Laurent, "*Echos d'Orient*" XXXIV (1935) s. 224-227; W. Björkman, "*Deutsche Literaturzeitung*" 3. seri, 6. yıl (1935) süt 1943-45; Mehmed Ağaoğlu, "*Ars Islamica*" III, sayı 2 (1936) s. 215-216; T. Menzel, "*Orientalistische Literaturzeitung*" XXXIX, sayı 3 (1936) s. 170-171, F. Taner, "*Archiv Orientalni*" IX (1937) s. 265-267; bunlara şu yazıyı da ekleyebiliriz: Halil Edhem (Eldem), *İstanbul'da iki irfan evi, Alman ve Fransız Enstitüleri ve bunların neşriyatı*, İstanbul 1937, s. 24-25. H. Edhem Eldem'in işaret ettiği başka aynı çeşit yazmaları da içine almak suretiyle Fatih Sultan II. Mehmed vakfiyeleri başkaları tarafından da yayımlanmıştır, bkz. Vakıflar U. Müdürlüğü, *Fatih Mehmet II. Vakfiyeleri* Ankara 1938; Osman Ergin, *Fatih İmareti Vakfiyesi*, İstanbul 1945.

²⁰ V. Laurent, "*Echos d'Orient*" XXXIV (1935) s. 227'de, bu kısa önsözün her sahifesinde P. Wittek'in usta kaleminin izlerini ima eden bir dil kullanmaktadır. Buna karşılık bizzat Wittek, *Les Archives de Turquie, "Byzantion"* XIII (1938) s. 698, not 6'da eserin hazırlayıcılığını tamamen T. Öz'e bırakır bir dil kullanır (... *nous lui devons . . . la publication en facsimilé de deux importantes chartes du Conquérant . . .*)

kumaşların gönderilmesi ile ilgili bir fermanı kısmen tercüme ettirerek *Türk Kumaş ve Kadîfeleri* adlı kitabında (s. 17-19) kullanmıştı. Çin İmparatorunun Lâr emirine gönderdiği bu iki dildeki yazı, sonra Ankara Üniversitesinin Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinde Sinoloji Kürsüsü öğretim üyesi Prof. W. Eberhard tarafından da tanıtılmış²¹ ve daha sonra Harvard Üniversitesinden F. Woodman Cleaves tarafından yeniden işlenerek, her iki metin İngilizce tercümeleri ile yayınlanmıştır²². Bu vesile ile de evvelce yanlış okunan tarihin düzeltiltiğini ve vesikanın 1453 tarihli olduğu da dikkati çeker. T. Öz'ün müdürlüğü sırasında Saray arşivindeki çeşitli Türk Hanlarına ait yarlıklar da onun izniyle incelenerek okunmuş ve metinleri ile birlikte bugünkü dile çevrilerek Akdes Nimet Kurat (1903-1971) tarafından yayınlanmıştır²³.

Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi, Belleten ile *Tarih Vesikaları Dergisi*'nde basılan yazılarında T. Öz, arşivde raslanan bazı vesikaları yayınlamış veya belirli bir grup teşkil eden vesikaları katalog halinde tanıtmıştır ki, bilhassa bu sonuncu yayınların önemi azımsanamaz. *Türk Tarih Arkeolojya ve Etnografya Dergisi*'nde basılan *Bir Harp Plânı* adlı yazısı, Malta kuşatmasının gerek adanın topoğrafyası gerek Türk donanmasının savaş düzenini göstermesi bakımından son derecede ilgi çekici bir plânını ortaya koymakta, aynı dergide çıkan başka bir yazısı ile Barbaros Hayreddin Paşa'nın bilinmeyen ve gerçekliği bakımından çok değerli bir portresini tanıtmaktadır. Renkli olarak yayınlanan bu minyatürün yanındaki dörtlükten, bunun kendisi de bir denizci olan Nigârî mahlûslı Haydar tarafından yapılmış olduğu öğrenilmektedir²⁴. *Tarih Vesikaları Dergisi*'nde epey sayıda vesika yayınlandığı bilinir. Bunlardan *Selîm III, Mustafa, IV ve Mahmud II zamanlarına ait birkaç vesika* başlıklı olanında, III. Selim'in öldürül-

²¹ W. Eberhard, *Ein chinesisches Dokument in Istanbul*, "Monumenta Serica-Journal of Oriental Studies of the Catholic University of Peking" XI (1946) s. 334-335, yazar çince metni aynen vermekte moğulcanın okunamadığını bildirmektedir.

²² F. W. Cleaves, *The Sino - Mongolian Edict of 1453 in the Topkapı Sarayı Müzesi*, "Harvard Journal of Asiatic Studies" XIII, 3-4 (1950) s. 431-446, lev. I-VIII.

²³ Akdes Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına ait Yarlık ve Bitikler* (A.Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Tarih serisi, I) İstanbul 1940, T. Öz'ün yardımı hususunda bkz. önsöz s. VI.

²⁴ Bu Türk denizci ve ressam hakkında sonra bir monografya yayınlanmıştır, bkz. A. Süheyl Ünver, *Ressam Nigârî, hayatı ve eserleri*, Ankara 1946, s. 13-15'de Barbaros resmi ele alınmıştır.

mesi ile çıkan karışıklıklar hakkında Alemdar Mustafa Paşa'nın bir telhisi, IV. Mustafa'nın kendisine yardımcı olduğu takdirde birini Kaptan paşa yapacağına dair kendi elyazısıyla bir mektubu ve IV. Mustafa'nın idamına yol açan isyan ile ilgili bir tarihçe ortaya konulmuştur. *Fransa kralı Louis XVI. nin Selim III e nâmesi* hakkındaki yazıda Fransa kralı XVI. Louis'nin 28 eylül 1789'da, Paris'deki Türk temsilcisi İshak Bey ile yolladığı fransızca nâme ve o vakit yapılmış tercümesi yayınlanmıştır. Bu tercüme 1938'de İ. Hakkı Uzunçarşılı tarafından da yayınlanmış ise de esas fransızca metin o sırada henüz bilinmiyordu²⁵. *Murad I. ile Emir Süleyman'a ait iki vakfiye*'de, Çarşıkapı'daki Sinan Paşa türbesinde bulunarak, Topkapı Sarayı Müzesi arşivine getirilen vesikalar arasında ele geçen I. Murad Hüdavendigâr'ın H. 767 recebi guresi (= 1366) tarihli vakfiyesinde Malkara'daki evkafından bahsedildiği gibi onun Ahî olduğu da öğrenilmekte ve tuğrası ile de karşılaşılmaktadır²⁶. T. Öz'ün aynı dergide çıkan vesika yayınlarından bir başkası değişik bir konuyu ortaya koyar. *Yerköy mükâlemelerinde murahaslar için gönderilen büyüler* başlıklı bu yazıda Osmanlı - Rus savaşları arkasından İbrail (Romanya) yakınında Yerköy'de, 1772 temmuzunda yapılan görüşmelerde, Rus heyetinden Abreşkof ile Orlof'un geçecekleri yerlere gönderilmesi istenen büyülerden bahsedilmektedir²⁷. T. Öz'ün *Tarih Vesikaları Dergisi*'nde basılan önemli bir yazısı, üç sayı (13, 14, 15) süren, *Selim III'ün sırkatibi tarafından tutulan rûzname* hakkında olanıdır. Sırkatibi Ahmet Efendi tarafından yazılan bu 227 sahifelik *Ruznâme*'de H. 9 receb 1205 (= 15 mart 1791)'den ramazan 1217 (26 aralık 1802)'e kadar her gün III. Selim'in ne yaptığı anlatılmıştır. T. Öz, bu eseri tarayarak önemli gördüğü kısımları aynen veya özet olarak yayınlamıştır. Ne yazık ki çok önemli yayın işi, *Tarih Vesikaları Dergisi*'nin uzun süre durması ile bitirilmeden kalmış, *Dergi* 1955'de yeniden basılmağa başladığında nedense sürdürülmemiştir.

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Selim III'ün veliaht iken Fransa kralı Lui XVI ile muhabereleleri*, "Belleten" II, sayı 5/6 (1938) s. 243-245.

²⁶ Bu yayının bir tenkidini için bkz. Hüseyin Namık Orkun, *Kitap tenkidleri: Tarih Vesikaları*, "Çınaraltı" II, sayı 33 (21 Mart 1942) s. 10-11, burada okunuşlar ve transliterasyon hatalı görülmektedir.

²⁷ Burada akla takılan bir husus, bu büyülerin neden Saray Arşivinde bulduklarıdır. Rus elçilerine mahsus olan büyülerin Yerköy'e gitmiş olmaları gerekirdi. T. Öz bu bakımdan bir açıklama yapmamaktadır.

Belleten'de basılan *Bizans İmparatorunun bir nâmesi* başlıklı yayınında T. Öz, Topkapı Sarayı arşivindeki yabancı dilde yazılmış vesikalardan, rumca bir nâme üzerinde durmaktadır. Bu yazıda son Bizans İmparatorlarından VIII. Ioannes Palaiologos (1425-1448) olduğu sanılan bir Ioannes'in, Saruca Bey (veya Paşa)'e yolladığı kısa bir mektubu ile onun o sıralarda yapılmış tercümesi yer almaktadır. Bu vesika T. Öz tarafından çok yetersiz bir biçimde yayınlanmakla beraber Batıda hayret verici bir ilgi uyandırmış ve hakkında aynı yıllarda çok etraflı ve ilmî iki ayrı araştırmanın hazırlanmasına yol açmıştır²⁸. Yine *Belleten*'de T. Öz, Yemen Fatihi olarak başkalarından ayırd edilen Sadrâzam Sinan Paşa'nın evkafı ile ilgili ve Çarşıkapı'da bu vezirin türbesinin bir köşesine yığılı durumda bulunarak, Topkapı Sarayı arşivine mal edilen bir çok vakfiye ve fermanın bir kataloğunu meydana getirmiştir. Aynı şekilde Fatih II. Mehmet ile ilgili Topkapı Sarayındaki vesikaların da bir kataloğunu yayınlamıştı. Bu kataloglar, vesikalar üzerinde çalışacaklara bir kılavuz olarak büyük yardımda bulunmaktadır. *Arkitekt* dergisinin 1944 yılı sayılarında yayımlandıktan sonra, ayrıca büyük boyda 27 sahifelik bir broşür halinde de basılarak satışa çıkarılan *Mimar Mehmet Ağa ve Risale-i-Mimariye* adlı eseri ise Türk Sanat Tarihi bakımından özel bir değere sahiptir. Topkapı Sarayı'nda bulunan tek nüsha halindeki H. 1023 (= 1614/15) tarihli bu yazma, sanıldığına göre Cafer Çelebi (veya Bey) tarafından kaleme alınmıştı ve varlığı en azından 1918'den beri biliniyordu²⁹. T. Öz, yazmadan parçalar derleyerek meydana getirdiği bu yayınında, Sultan Ahmed Cami'inin yapıcısı, Mimarbaşı Sedefkâr Mehmed Ağa'nın hayatına dair olan bölümler üzerinde durmuştur. Gerek

²⁸ P. Wittek, *Ein Brief des Kaisers Johannes VIII. an den Osmanischen Wesir Sariğa Pascha vom Jahre 1432*, "Byzantion" XXI (1951) s. 323-332. Wittek'in vesikayı 1432'e tarihlemesine karşılık başkaları onun 1447 tarihli olacağı görüşündedirler, bkz. F. Babinger - F. Dölger, *Ein Auslands-Brief des Kaisers Johannes VIII vom Jahre 1447*, "Byzantinische Zeitschrift" XXV (1952) s. 20-28, ve 1 lev.

²⁹ Prof. J. H. Mordtmann, üzerinde durulması gerekli bir yazma olarak bu esere dikkati çekmişti, bkz. J. H. Mordtmann, *Ungarisches Wissenschaftliches Institut in Konstantinopel*, "Turan, Zeitschrift für osteuropäische, vorder-und innerasiatische Studien", sayı 4 (Budapest 1918) s. 238; Bursalı Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342, III, s. 41-42; F. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927, s. 122-123; yazmanın genel özellikleri için bkz. Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi - Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1961, s. 632-633 no. 1950 (Y. 1122).

önemli bir Türk mimarının hayatını anlattığı için, gerek içeride yapı sanatı ile ilgili pek çok teknik bilgiler ile ölçülerin ve terimlerin açıklanmalarının yer aldığı bu yazmanın geniş çapta tanıtılmış olması Türk Sanat Tarihi literatürü bakımından büyük bir kazanç olmuştur.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde 1952'de yayınlanan *Türk Minyatür kaynaklarına bir bakış* başlıklı yazısı ise, varlığı ötedenberi bilinen, hatta içindeki bazı resimler yabancılar tarafından incelenen, Topkapı Sarayı'ndaki albumlerde görülen bazı resimler hakkındadır³⁰. İçlerinde minyatür, yazı, batı ağaç oyma gravürü gibi çeşitli eserlerin gelişi güzel toplanmış olduğu albumlar, 1950 yılına doğru birdenbire âdeta "hücuma" uğramış ve üzerlerinde çalışılmağa başlanmıştır³¹. T. Öz, bu albumdeki yazıların tarihli olanlarının en yenisinin H. 888 (= 1483) tarihini geçmediğine işaretle bunların Fatih Sultan II. Mehmed yıllarında derlendiklerini akla yatkın bulmakta ve dolayısıyla bu "albumlere", *Fatih albumleri* adını vermektedir. Ancak ikinci albumde en son tarihin H. 917 (= 1511/12) olması ve ayrıca I. Selim (1512 - 1520) 'in tuğrası bulunması dikkate değer. Bu albumlerdeki en ilgi çeken eserler Asya karakterindeki bazı resimlerdir. T. Öz, bazılarının Çin resimleri olarak gördükleri bu desenlerin Orta Asya Türk resimleri olduğu kanaatindedir³². Bunların Saraya nasıl geldikleri hususunda ise herhangi bir tahmin ileri sürmez.

T. Öz'ün Topkapı Sarayı'nın sahip olduğu değerli Türk sanatı eşyaları dolayısıyla üzerine eğildiği diğer konular Türk küçük sanatları ile Türk çini sanatı olmuştur. Daha 1934'de, İngiltere'de yayınlanan *Oriental Ceramic Society*'nin yıllığında Türk çinilerine dair bir makale yazarak bu konu ile ilgisini ortaya koyan T. Öz, sonraları aynı konuya

³⁰ Topkapı Sarayı'nda ilgi çekici bazı resimlerin varlığından, Armenag Sakisian, *La Miniature Persane du xiv au xvii siècle*, Paris - Bruxelles 1929, res. 65, 68-75; Halil Edhem - G. Migeon, *Les collections du Vieux Sérail à Stamboul*, "Syria" IX (1930) s. 95'de bahsedilmiştir. Sonra 1930'da bu albumlardan üçü Londra'ya bir sergiye gönderilmiş (Anonim, *A rich contribution from Turkey*. . . "The Illustrated London News" 3 ocak 1931), daha sonraları da 1953'de Paris'deki bir sergide yer almışlardır (Musée des Arts Décoratifs, *Splendeur de l'art Turc*, Paris 1953, lev. 42, 43).

³¹ Bu eserler hakkında Oktay Aslanapa (1954), R. Ettinghausen (1954), M. Loehr (1954); Mazhar Şevket İpşiroğlu (1955), R. Ettinghausen (1959), Beyhan Yörükkan - Karamağaralı (1965) tarafından yayımlar yapılmıştır.

³² T. Öz'ün yazısının tahlil ve tenkiti olarak bkz. Bahaeddin Ögel, *Topkapı Sarayı müzesinde bulunan iki minyatür albümü hakkında notlar*, "Tarih Vesikaları" yeni seri I, sayı 1 (16) (1955) s. 135 - 140.

dair bir kaç defa türkçe olarak da makaleler yayımlandıktan başka, Türk çini sanatını geniş bir çalışma halinde de işlemek ve Basın Yayın Genel Müdürlüğünün yardımıyla İngilizce büyük bir kitap halinde bastırmak imkânını da elde edebilmiştir. *Turkish Ceramics* başlıklı bu kitapta Türk çini sanatı, güzel renkli baskılı reproduksiyonlar ile başlangıcından son safhasına kadar tanıtılmış ve çini süslemeye sahip olan başlıca binalar hakkında bilgi verilerek Türk çiniciliğinin bir repertuarı meydana getirilmişti. Yazar Osmanlı devri için İstanbul'daki yapılar ile Topkapı Sarayı üzerinde durmuş ve bunun dışına pek çıkmamış, yabancı müzelerdeki örnekleri ise pek sınırlı olarak anmıştır. Bu yüzden aralarda bazı boşluklar kalmıştır. Metin bakımından bu çok zengin konunun sadece ana çizgilerini ortaya koymakla beraber, iyi kâğıda basılmış, siyah-beyaz ve renkli pek çok fotoğraf ile reproduksiyon ve çini motifi deseni bu kitaba Türk çiniciliği hakkında bir başvurma eseri durumu kazandırmıştır. Kitabın sonunda yer alan Türk kap-kacağı hakkındaki kısa bölüm (s. 43-45) ve resimlerin (lev. LXVI-LXXV, res. 120-144), ise Türk duvar çiniciliğine ayrılmış olan bu kitapta lüzumsuz ve yetersiz kalmış olduğu söylenebilir. Bu eser muhakkak ki Türk duvar çini sanatı hakkında tamam bir liste ortaya koymamaktadır. İlk olduğuna göre koyması beklenemezdi de, fakat Türk çini sanatı ile ilgili gelecek çalışmaların öncüsü olmuş, onlara yolu açmıştır.

T. Öz'ün önemli bir eseri de Türk küçük sanatlarının başka bir dalı olan kumaş ve kadifelere dairdir. Kitabın önsözünde (s. III), yazar bu çalışmalara A.J.B. Wace'ın teşviki ile başladığını ve evvelce İstanbul Arkeoloji Müzelerinin bir memuru iken, emekli olunca Atina'da Benaki müzesinde görev alan Th. Makridis (1872-1940) ile beraber yürüttüklerini bildirir³³. Makridis bu sahanın bir uzmanı

³³ T. Makridis hakkında bkz. Aziz Ogan., *Th. Makridis'in hatırasına*, "Belleten" V, sayı 17-18 (1941) s. 163-169, lev. LXI, Makridis'in Atina'ya giderken pek çok şeyi de beraber götürdüğü yolunda bir söylenti de vardır. Diğer taraftan bu şahsın tutumu ile ilgili olarak bk. Topkapı Sarayı Müzesi yayınlarından, No. 7, *Ruşen Eşref Unaydın Arşivi*, İstanbul 1958, s. 5-6. Th. Makridis hakkında çok sert bir hüküm Ludwig Curtius tarafından verilmiştir. Curtius'un *Deutsche und Antike Welt* adlı eserinde yazılan bu satırlar C.W. Ceram (asıl adı Marec), *Enge Schlucht und Schwarzer Berg-Entdeckungen des Hethiter-Reiches*, Hamburg 1955, s. 50, türkçesi, *Tarırların vatanı Anadolu* (çev. Esat Nermi), İstanbul 1974, s. 67-68'de tekrarlanmıştır: Ludwig Curtius, "Almanlar ve Antik Dünya" adlı beşyüz sayfalık anılarında tek bir kişiyi bile hoşla gitmeyecek çizgilerle tasvir etmediği halde, bu "sinek kaydı

olmamakla beraber, başında bulunduğu Benaki müzesi, bu çeşit eserler bakımından kıskanılacak bir zenginlikte olduğundan, son yıllarında bunları yakından tanımak imkânını elde etmişti³⁴. Bu müşterek çalışma ile üç ciltlik bir eser ortaya konulması ve üçüncü ciltte yalnız Sakız adası kumaş ve işlemlerinin ele alınması düşünülmüştü. Makridis'nin 1940'da ölümü ile duran bu çalışma T. Öz tarafından yürütülerek, *Türk Kumaş ve Kadifeleri* başlıklı bu büyük eserin Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının yardımıyla önce XIV-XVI. yüzyıllara dair olan birinci cildi 1946'da, arkasından da XVII-XIX. yüzyıllara dair ikinci cildi 1951'de yayınlanmıştır. Bu iki güzel baskılı ve pek çok siyah-beyaz ve gerçekten iyi hazırlanmış renkli resimlerle süslü ciltde Türk küçük sanatlarının bu dalı hakkında kaynak ve vesikalara dayanan kısa tarihçeler verildikten başka, başlıca örnekler birer katalog halinde tarif edilmiştir. Bunlar arasında Benaki müzesine ait parçaların da yer alması Makridis'nin yardımının belirtileridir. Türk Sanat Tarihine çok büyük bir hizmet olan bu kitabı başlangıçta Wace, İngiltere'de bastırmağı teklif etmişti. Fakat nedense bu düşünce gerçekleşmemiş ve sadece birinci cilt, Basın-Yayın Genel Müdürlüğünce İngilizceye çevrilerek 1950'de yayınlanmıştır. T. Öz bazı ufak yazılarında da Türk kumaş ve işleme sanatlarına dönerek, bu konularda makaleler yayınlamıştır. Türk Tarih Kurumu'nun Yıllık Konfe-

traşlı, sıtımadan benzi solmuş yüzünde ne ifade ettiği kestirilmiyen siyah gözleri ışıldayan" adam hakkında şunları yazar: Macridy Bey, hem bilgin geçinen bir yarı aydın, hem coşkulu heyecanların adamıydı; hem amiri Halil Bey'e derin sadakatla bağlı bir memur, hem sinsi sinsi çıkarını kollayan bir tüccardı, Kimi zaman kâşiflere özgü huzursuzluklarla kıvrandır, kimi zaman da hiç bir şeye aldırmaz. keyfine bakardı. Bir bakarsınız bugün cömert ve kibar olmuş, bir bakarsınız ertesi gün şüpheli entrikalara yönelmiş. Gün olurdu, kendisini Otello-daki Yago'ya benzetirdim".

³⁴ Bu hârikulade zenginlikteki müze E. Benaki'nin evinde düzenlenmiş, oğlu A. Benaki'nin koleksiyonları da katılıp 22 nisan 1931 'de açılışı yapılarak binası ile beraber Devlet'e bağışlanmıştır. Bu müzede Türk Sanatı ile ilgili pek çok şey bulunmakla beraber bunlar Türk değil *Küçük Asya* (!) eseri olarak gösterilmiştir. Diğer taraftan İstanbul'dan götürülme pek çok eser de bulunmakta olup, bunların Atina'ya nasıl geçtikleri gerçekten gariptir. Bu hususta bir kaç örnek olarak şunları gösterebiliriz. Sadrâzam Hafız Ahmed Paşa'nın at koşumu; Sadrâzam Hadım Hasan Paşa'nın altın yaldızlı miğferi, Kara Ahmed Paşa'nın çadırının parçası; Bayezid camii'nden alınmış H. 1186 (= 1772) tarihli türkçe bir tıp elyazması v.s. Rahmetli T. Öz, İstanbul'dan götürülen pek çok eserin Makridis ile ilgisi hususunda önemli bazı hatıralara sahipti.

ransları dizisi içinde basılan *Türk Dokumacılığı ve Selçuklular Devrine ait bazı kumaşlar* gibi, 1943'de toplanan III. Türk Tarih Kongresinde sunulan, *Türk Kumaş tarihi üzerinde araştırmalar*, 1956'da toplanan V. Türk Tarih Kongresinde sunulan, *Osmanlılar Devrinde resimli Türk kumaşları* başlıklı bildirimleri bu arada sayılabilir.

T. Öz, Topkapı Sarayı müdürlüğünden emekli olduktan sonra Vakıflar Genel Müdürlüğünde müşavir olarak görev aldığı İstanbul camileri ile meşgul olmağa başlamıştı. Türk Tarih Kurumu yayınları arasında 1962 ve 1965 yıllarında basılan iki cilt halindeki *İstanbul Camileri* adlı eseri ve bunun özetlenmesi suretiyle Turizm ve Tanıtma Bakanlığı yayınları arasında yayınlanan aynı başlıklı ince cilt, bu konu üzerinde uzun süredir eksikliği duyulan ve dolayısıyla beklenen eser olamamıştır. Yazarın yaşı, İstanbul camileri için baş kaynak olan Ayvansaraylı Hafız Hüseyin Efendi'nin *Hadikatü'l-cevâmi'*sinin bütün yazmalarının bir tenkidli nüshasını hazırlamasını, buna eserin sonraki zeyillerini katmasını, İstanbul Camileri hakkında yayınlanmış çeşitli inceleme ve araştırmaları taramasını, eski vakıf kayıtlarını bulmasını ve nihayet bahsi geçen camilerin herbirinin mimarî ve sanat değerlerini, özelliklerini toplamasına imkân vermeyecek kadar ilerlemişti. Ayrıca son yarım yüzyıl içinde çeşitli sebeplerle ortadan kalkmış cami ve mescitlerin yerlerini belirtmek, bunların fotoğraflar ve plânlarını bulmak da başlıbaşına yorucu bir çalışma gerektiriyordu. T. Öz'ün artık bunları yapabilmesine imkân yoktu. Bu bakımdan *İstanbul Camileri*, istenilen büyük *corpus* olamamış ve *Hadikatü'l-cevâmi'*nin içinde pek çok yanlış bulunan H. 1281 Zilhiccesinde (= 1865) yapılan baskısına dayanan bir derleme olmaktan ileri gidememiştir. Ancak eserin tamamen faydasız olduğu da söylenemez. Çünkü içinde *Hadika'*nın baskısından sonra yapıldıklarından, henüz hiçbir kayda geçmemiş bazı camiler de yer aldıktan başka, *Hadika'*daki adından başka adları da olan cami ve mescidlere bu ikinci adları ile de işaret edilmiştir. Bu bakımlardan T. Öz'ün bu kitabı, İstanbul Camileri hakkında çalışacaklara faydalı olabilir.

T. Öz'ün bütün çalışma ve araştırmaları İstanbul üzerinde toplanmış olmakla beraber, onun Türk Tarih Kurumu'ndan sağladığı ödenekle İstanbul dışında bir kazı yaptığını da bilmekteyiz. 18 Ağustos - 15 Eylül 1956 tarihlerinde Edirne'de Sarayıcı'nda 1877'de tahrip edilen Eski Saray yerinde bazı sondajlar yapmıştır. Bu araştırma hakkındaki çok kısa resimli bir rapor, *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü armağan kitabı*'nda 1965'de yayınlanmıştır.

T. Öz'ün en eski müzecilerden biri olarak, Türk müzeciliğinin geçmişine dair de yazıları olmuştur. Bunların içinde en önemlisi, *Türk Arkeologya ve Etnografya Dergisi*'nde çıkan *Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler* adlı olanıdır. Bunda yazar, Türk müzeciliğinin başlangıçları hakkında, kaynaklara dayanan ilgi çekici bilgiler vermek suretiyle Türk müzecilik tarihine katkıda bulunmaktadır.

Türk müzecilik tarihinde önemli bir yeri olan bu idare hizmetine gençliğinden emekliliğine kadar bütün bir ömrü veren T. Öz, pek çok hatıralara sahipti. Bunlardan Atatürk ile ilgili olanlarını *Bellekten*'deki bazı yazılarında yayınlamıştı³⁵. Esas hatıralarına dair notlarını temize çekilip yayına hazırlanmak üzere İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi Kürsüsü Başkanı Prof. Dr. Bedi Şehsuvaroğlu'na vermişti. Türk müzecilik tarihi bakımından değeri çok büyük olan bu hatıraların yayınlanması şüphe yok ki hatıra sahibinin ruhunu şâd edeceği gibi, kültür tarihimize de büyük bir hizmet olacaktır.

*

* *

T. Öz, yetişmesi bakımından bir müzeci ve sanat tarihçisi değildi. Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında yetişmiş Türk idarecilerinin sonuncularındandı. Bu bakımdan onda İmparatorluk idarecilerinin çoğunda raslanan bazı idareci meziyetleri bulunuyordu. Yıllarca Topkapı Sarayı müzesi gibi çok önemli bir tarih ve sanat merkezini otorite ve anlayış ile yürütmüş³⁶, bir taraftan da bakılması ve yaşatılması gerçekten çok zor olan bu büyük kompleksi kurtarmak yolunda gayretler harcamıştır. T. Öz'ün herşeyden önce, Topkapı Sarayı ile İstanbul türbelerinin kurtulmasına çok büyük himmeti geçmiş bir idareci olarak, Türk Tarihi ve sanatının ona minnettarlığı sonsuzdur. Eserlerine gelince, bunların düzen ve yazılışlarında yazarın bu sahanın içinden yetişmediği için usul eksikliği ve aksamalar bulunuyordu. Fakat bilhassa Türk iç süsleme sanatları ve küçük sanatlarına gösterdiği büyük ilgi, büyük sanat dallarının dışında kaldığından ihmale

³⁵ Kemal Çığ, *Topkapı Sarayı Müzesi*, "Türkiyemiz" [50. yıl özel sayısı] yıl 4, sayı 11 (ekim 1973) s. 32, Tahsin Öz'ün Atatürk ile ilgili hatıraları hakkında "... doküman olmaktan uzak bazı hatıralar..." demektedir.

³⁶ P. Wittek, *Arşiv kılavuzu* münasebetiyle yazdığı bir yazıda (*Byzantion*, XIII [1938] s. 698) T. Öz'ün bilgi, idareci kabiliyeti ve enerjisini över.

uğrayan bu dalların tanınmasında çok büyük bir hizmet olmuştur. T. Öz otoriter, hatta bazen sert bir idareci olmakla beraber mücadeleci bir sanatseverdi³⁷. Yıllarca Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurul'unda bu mücadelesini sürdürdüğüne, aynı Kurulun 1958'den itibaren üyesi olan bu satırların yazarı da şahit olmuştur. Her şeyin üstünde sevgi ve saygı duyduğu Türk sanatının ve onun irili ufaklı her çeşit eserinin yaşatılmasının tek gayesi olduğu davranışlarında, konuşmalarında ve sayıları yüzleri bulan dergi ve gazetelerdeki yazılarında açıkça belli oluyordu. Bilhassa bu sonuncularla geniş okuyucu kitlesine eski eserleri tanıtmaya, onları sevdirep onlara karşı saygı duymaya alıştıрмаğa çabalamıştı. Türk sanat tarihine hizmetleri inkâr edilemeyecek olan Tahsin Öz, bu dünyadan ayrıldı fakat adını hatıralarda tutacak şeyler bıraktı. Allah'ın Rahmeti üzerine olsun.

³⁷ Bu yazımızda T. Öz'ün yerli ve yabancı bazı meslekdaşları ile olan çekişmeleri ve bu çekişmelere yol açan sebepler üzerinde durulmasına, hemen hepsi artık fâni âleme göç ettiklerinden, lüzum görülmemiştir.